

تورک بیلک ره ووی

دوققور رضا نور

REVUE DE TURCOLOGIE

Fondée à Paris

PAR

le Prof. Dr. RIZA NOUR

TOME II, LIVRE 1

Besté.

Ali Chîr Névâî.

Rime turque.

Noms propres tures.

Catalogue des manuscrits tures de la Bibliothèque
Nationale de Paris.

Kaighousouz abdal (Ghaïbi bey).

KAÏGHOUCOUZ ABDAL

GHAÏBI BEY

Résumé en Français :

Originaire d'Alâiyyé, chef lieu du sandjak dont son père était bey sous Téké-oghoulari. Il naquit en 742 de l'hégire. Après avoir terminé ses études, il entra dans l'ordre des derviches des Bektachis d'Abdal Mouça, cousin de Hadji Bektach, à l'âge de 18 ans, et il fut quarante ans le disciple d'Abdal Mouça, qui lui donna le nom de Kaïghouçouz (sans souci).

En 800, son maître l'envoya en Egypte avec 40 derviches pour y introduire et propager la doctrine des Bektachis. Il s'embarqua sur les rives d'Anatolie et débarqua à Damiette; de là, parvint par le Nil à Boulak, port du Caire, et enfin au Caire. Il réussit dans sa mission et fonda un tekïé à Rauda روضة (Vieux-Caire) et il le nomma "Kasr-Aïn" (Palais de l'œil). Ce tekïé donna son nom au quartier actuel "Kasr Al-Aïni". Je l'ai visité; il est abandonné et menace de s'écrouler d'un moment à l'autre.

Du Caire, Kaïghouçouz est parti pour la Mecque, voyagea en Syrie, en Irak et revint chez Abdal Mouça.

Revenu au Caire, il y mourut en 848 h. . Conformément à ses vœux, il fut enterré au fond de la grande grotte creusée au flanc de la montagne dite "Al Moukattam", près de la citadelle du Caire.

Kaïghouçouz, ce baba [père] de Bektachi, fut un savant, un héros, un poète original et émouvant, un administrateur hadile et un missionnaire zélé. Ses poésies sont mystiques. Il est à la fois gai, railleur et philosophe.

Les Egyptiens l'appellent Sayyidina Abd Allah Al-Maghâvarî
La grotte où repose ce poète turc est actuellement le tekîé des Bektachis. Le peuple visite son tombeau afin d'obtenir la guérison des ses maladies et son aide sacrée dans ses difficultés.

Le Caire

Dr. Riza Nour

ERRATA

<u>Err.</u>	<u>Corr.</u>	<u>Page.</u>	<u>Ligne.</u>
مفاعيلن مفاعيلن فاعلن	مفاعيلن مفاعيلن فعولن	10	8
Vers, contes	Vers courts	48	27

KAYGUSUZ ABDAL

Gaybi bey

Kahire de bektaş tekyesinde bir manüskırı

Tekye şâirleri arasında Kaygusuz adında bir takım şairler vardır, mesela Vizeli Alaeddin, Hirebolulu Ahmed Saruban. Eski tekye şiirlerinde Kaygusuz imzâli bir çok şîre tesâdüf olunur. Bunların en eskisi ve en mühimmi asıl adı Gaybi bey olan Kaygusuz Abdaldır.

Bu Kaygusuz Abdalin neşr olunmamış epeyce şîrini buldum ki içinde çok güzelleri var. Neşr olunmuş şîrleri üç beşdir. Bu şâir ateşli, heyecanlı bir şâirdir. Bu şîrler ve Kaygusuz hakkındaki tedkikimiz “türk şîrinin evolüsiyonu tarihi ve analitik tedkiki” adlı dört cildlik ve ikmâl edilmiş olan eserimizdedir. Şimdilik burada bir icmal neşredioruz.

Kaygusuz Abdalin menşei, tercümeihali, şîrleri sâde bektaş tekyelerinde malum idi. Kaygusuz hakkında henüz bir şey neşredilmemiştir. 1917 yılında Kahirede “Cebel-i Mukattam” in bögünde oyulmuş magaralarda olan bektaş tekyesinde bir manüskri buldum. bu defa bu eseri bir daha tedkik etdin. İşte bu makalede bu mühim manüskri-den bahs edeceğiz.

Eski kalın kâğıdlar üzerine yazılmış, orta kit’ada 214 yaprak yâni 428 sahifedir. Her sahifede 15 satır vardır. İlk sahifede asıl metnin yazısından ayrı bir yazı ile şu satırlar vardır :

« ملوك چراكسه دن الملك الظاهر سيف الدين برقوق بن قلاوندن
ملك الصالح حاجي ثانياً برقوق زمانده تشریفاری آکلاشلیور »

Üçüncü yapragında kırmızı mürekkeble ve ayrı bir el ile yazılmış şu satırlar vardır :

« اشبو قیغوسز آبدالك ولايت نامه سك قصر عين دركاهنه واقف
ایلدیم مذکور درکاهک پوست نشینی میدانجی قاسم بابا سنة ۸۵۷
حجری »

Bundan sora şu serlevha ile uzun bir nesir geliyor :

« قیغوسز بابا سلطان آبدال موسی حضرتلارینه
ایریشوب ارشاد اولدیغیدر ».

« الحمد لله الذی لولیتہ والصلات والسلام علی نبیہ محمد وآله وصحبہ
اجمعین اما بعد اهل طریقت ایچنده معروف و مشهور دلکش صاحبی قیغوسز
بابا سلطان قدس الله باسره العالی علائیه سنجاغی بکنک اوغلی ایدی آدینه
غیبی دیرلردی غایت عاقل عارف وعالم وکامل وتوانه ایدی اون سکز
یاشنده اونکله کیمسه مقابله طوروب بحث ایده مز لردی زیرا چق « ۱ »
کتابلر او قشدی علومی بالتمام بیلوردی و هم زیاده پهلوان ایدی زور بازویه
مالك آت اوزرنده سلاحشور لقدمه اوق آتمقدمه وقاچ چالمده وکوزر
صالمقدمه وسسکو « ۲ » اوینا تمقدمه هنرمند ایدی بونک کبی ایشلرده
آنک نظیری یوغ ایدی وهر دایم کندی قوللریله چوره اطرافنده
اولان داغلی شکار ایدردی بیر و پانک و قیلان و کوزی هر نه
کورسه قورتولمازدی کونلرده بر کون توابع لرندن بر نیجه کیمسه لر ایله

(1) Çok.

(2) Süşen şey, süngü. Süsmek masdarından ; boga ve inegin başile vurması.

شکاره چقدیلر وحوش و طیوری شکارا ایدرکن غیبی بک بک زاده آنی کوردی
 بر آهو آنوک اوکنه چیقہ کلدی وفي الحال غیبی بک آنی کوریجک تیرکشندن
 براوق چیقاردی کرشده قودی کزلدی «۱» چکدی طولدوردی اول آهو
 کوزلدی کشاده بردی اول اوق کرشدن چیقدی اول آهویہ دوقندی قولتغندن
 کچدی خیلی ضرب اوردی اول آهو صیچر ایوب قاچدی غیبی بک آنوک
 آردینه دوشدی قان آقاردی غیبی بک آنوک قاچدیغنه باقاردی بجداوزرینه
 آت سوردی داغلر وادیلر کچوب بر صحرايه اندی مکرکیم اول زمانده
 ولایت ارلرندن برکسنه وارايدی آدینه آبدال موسی سلطان دیرلردی بر عالی
 آستانه بنیاد ایلمشلردی آنوک خدمتنده نیجه کسه لر مرید و محب قالمشلردی
 چوق درویشلری وارايدی هربری دروندن خدمتکار ایدی اول آهو غیبی
 بک آنوک ایچری کیردی بک کوردی فی الحال در عقب اول دخی ایچری کیردی
 آهو نابدید اولدی درویشلر آنی کوروب قرشوکلدی لر غیبی بکک آتون طوتوب
 بویورک زیارته کلدی کزسه آشاغی اینوک دیدیلر غیبی بک ایتدی «۲» بنم بونده
 بر اوقلنمش شکارم کلدی بن اونی اوق ایله وورمیش ایدم او بنم شکارم نیجه
 اولدی آنی بکا ویرک دیدی درویشلر ایتدیلر بلونده آهو کلدی بز کورمدک
 زاده ایتدی درویشلریالان سویلرمی نیچون انکار ایدرسک بن اول آهوی
 کندی کوزمله کوردم بونده کلوب ایچری کیر دیکن دیدی انلر تعجب
 ایتدیلر بزم خبرمز یوقدر دیدیلر بک زاده ملول و پریشان اولدی بر زمان
 شویله قالدی فکره دالدى عجب بو آهو نیجه اولدی بونلرک غلیه لرنک
 ایشیدوب وجده خانه سندن آبدال موسی سلطان چاغروب ایتدی درویشلر
 کیمکله سویله شیرسز ایتدیلر کیم علائیه سنجاغی بکی اوغلی غیبی بونده کلوب

(1) Gözledı : nışanaldı.

(2) Eytmek. Eski şekli aytmak. Söylemek, nutuketmek demekdir .

آه ايله بزدن شكار طلب ايلر ديديلر سلطان ايتدى بنم قاتمة كلسون بن اكا
 جواب ويره يم ديدى درويشلار ايتدى سزى ارنلر كلسون ديو بويورديلر هم
 زيارت قلور هم بر شافى جواب آلسون ديديلر . غيبى بك دخى سلطانك
 خطابك ايشيدوب فى الحال آتندن آشاغى ايندى ايتدى نه اوله وارالم مبارك
 جمالك كوره لم الارك اوپوب خاكپاي عليه لرينه يوز سوره لم ديدى ايچرو
 ميدانه كيردى سلطانى كوردى قد خميده قلوب سلام ويردى دخى ايلرو اقدام
 ايدوب شرف دست موسى ايلدى يوز يره قويوب آيا قلى تراينه يوزين
 سوردى آتندن كرى چكادى مقابله سنده ال قاوشوردى طوردى سلطان
 آبدال موسى عزتله آنوك سلامن آلدى خوش كلك اوغلم صفا كلك قدم
 كتوردك كوكلن ديله كن ديلر سويله ايشيده لم بيله لم ديدى غيبى بك كيفيتك
 اعلام قلدى واقع اولديغى كى شرح ايلدى سلطان ايتدى اول آهوندن سنك
 شكارك اولدى غيبى ايتدى سلطانم بن اكي اوقله اورمش ايدم دخى اوزرينه
 آت سورمش ايدم خيلى قوغمش ايدم چوق منزل ايلدى يورلدى كوج ايله
 بونده كلدى سلطان ايتدى اول اوقى كورنجه بيلور ميسين ديدى غيبى بيلورم
 ديدى آبدال موسى ايتدى باق ايمدى كور اوقكى ديدى كندو مبارك قولاك
 يوقارى قاليردى قولتغلك كوستردى غيبى باقوب كوردى آتدوغى اوق سلطان
 آبدال موسى نك قولتوغنده سانجامش طورور اول آهو صورتنده كزر كن
 آتدوغى اوق اول ايمش كه بك زاده اوقله اورمش الخ ... »

Bunu numune olarak aynan aldıkdan sora vak'anın
 diger kısımlarını b'azi fıkraları yine aynan almak şartile
 hulase ediyorum :

Gaybi pişman oldu. Akli başına gelince Abdal
 Musa nın hizmetine alınmasını ricaetdi. Oda buraya girmek
 için bekar olmak lazım, bu yol güç bir yoldur, derd ve
 belası ve cefası çokdur, halkdan ne cefa görse sabredecek.
 Senin baban bir sancak begidir, debdebesi var, senin

riâzet yapmana razı olmaz. Git, izinal ! dedi. Oda benim babam sizsiniz der. Bunun üzerine Abdal Musa bir halîfesine emreder, Gaybi begin başını tıraş etdirüb erkan üzre tac, hırka ve kisve giydirebilirler ve beline kemer bağlarlar.

Gaybi begin babası Teke begine şikâyet edüb orada birisi ve yanında dört, beş yüz Abdal var ; oğlumu aldı. bana oğlumu geri aliver der. Teke begi kakıyub (1) Abdal Musa üzerine asker gönderir. Bu salos ı (Abdal Musa) tutub ateşde yakın der. Abdal Musa da askerile karşı çıkar. Begin askeri kaçır. Gaybi begin babası gelüb Abdal Musanın elini öper. Gaybi artık Abdal Musanın âsitânesinde (tekye) kalır. Abdal Musa Gaybiye ; “ Kaygudan kurtuldun. Şimden sonra Kaygusuz oldun ” dedi. Artık adı kaygusuz kaldı. kaygusuz Abdal Musanın asitanesinde Kırk yıl kalır, menzil ve mertebelere sâhib olur. Nihâyet hacce niyyet edüb bir şiir söyler. Bunu işiden Abdal Musa divit kalem istedi, kendi elile Kaygusuze icazetname yazdı. Mazmûnu budur : “ Dahi buyurdu kim bizimle müşahede kılmak murad eyleyen Kaygusuze nazar kılsun ve bizden hayr du'â ve sena iltimas kılan Kaygusuzdan alsın Her ne diyare ki azm edüb varsa gereğdir ki ol vilayetin ayan ekabir eşraf ve fakir her kim olsa Kaygusuz un üzerinden her vechile nazar-i-inayet ve rahmet drig buyurmayalar ”

Kaygusuz bu icazetnameyi neredede saklayacağını bir dürlü kesdiremedi. Keçkül (keşköl) ünde yogurt ve su ile ayran yapub üstüne icazetnameyi dograr. Kalbimde saklayım zayi' olmasın deyüb yer.

(1) Gazebetmek.

Abdal Musa dervişlerine Kaygusuze kim yoldaş olur deye sorar. Kırk gişi ayaga kalkub Kaygusuzun yanına otururlar. Kaygusuz bunlarla yola çıkar. Bir su başında büyük bir kavak ağacının altına konarlar. Yemek yerken kaygusuz: “Bu ne büyük hıyardır” der. Dervişler: “Bu hıyar değil çınardır” derler. Kaygusuz bunları alub geri döner. Abdal Musadan başka kırk derviş ister. Alub yine kavagın altına gelirler. Kaygusuz yine: “Bu ne hoş hıyar” der. Dervişler: “Beli sultanım güzel hıyardır” (1) derler.

Kaygusuz bu kırk gişi ile Mısıra varır. Orada Mısır pâdişâhının bir gözünün kör olduğunu öğrenir. Kaygusuz kendinin ve dervişlerinin birer gözlerine Benbe (2) yapışdırub kapatır. Dimyatdan gemiye binüb Bulak (3) iskelesine çıkarlar.

Kaygusuz bir eşege bindi. Kırk derviş tennure (4) giydiler. Ayakları çıblak, omuzlarına birer dayak (5) alub turna katarı gibi Kaygusuzun öğüne dizildiler. Böylece kahire kal'asına dogru yürüdüler.

Padişahın bir hacibi Bulaka gidiyordu. Bunları görüb selam verdi. Dervişler selamını almadılar. Kaygusuz aldı. Hâcib ile Kaygusuz Baba arasında şu mükaleme oldu :

(1) Bu vak'a tarikat dissiplinini gösterir. Yâni dervişler körükörüne itâ'at edeceklerdir.

(2) Pamuk.

(3) Kâhireden bir sa'et kadar mesafede Nil üzerinde bir iskeledir. Türkler tarafından konmuş bir addır. Bulak türkce menba' demektir.

(4) Bektaşılara mahsûs dize kadar bir entaridir.

(5) Baston.

H-Sana bir سوالim var ?

K-Buyur.

H-Hangi diyardan gelürsüz ?

K-Teke vilayetinden Abdal Musa asitanesinden.

H-Bu kırk adam senin adamındır. Yol kenarına durdum. Önümden geçdiler. Hiç biri selam vermedi ve laf etmedilër.

K-Bizim adetimiz şudurki selamı nebetle veririz. Bunlar nevbetlerini savdılar. Bu gün nebet benimdir. Selamı ben verdim.

H-Bir müşkülüm kaldı. Lutf et. Bana onun manasını da söyle.

K-Müşkülün ne dir ?

H-Bu denglü a'maları nerede topladın ? Gözlerinize benbe yapışdırmışsınız. Sebebi ne ? Ve bu memlekete niçin geldininiz ? Hizmetiniz varmı ?

K-Buraya gelmekden maksadımız hac etmek, nasib olursa kâbeye gitmek. Bu mısıra Yusuf peygamberin tahtıdır deye ziyaret edüb gezmek için geldik. Benbeyi gözümüze şunun için yapışdırmışsınız ki zahir gözün yumub bâtın gözün açmışızdır. Dünyâ matâ'ın geçüb aşk ve muhabbet şerbetin dost elinden içmişiz.

Hâcib gidub bunları padişaha söyler. " Bu adamlar ya çok ârif ve ya gayetle nadandırlar. Bunları çağrub imtihan edin. Bunun için de buraya geldikleri vakit çaşniğiriniz yemek getirsin. Sapları üç karışdan uzun kırk kasık koysun. kaşıkları yukarı ucundan tutub yemelerini emr ediniz. Eger böyle yemek yiyebilirlerse 'ârifdirler" der.

Padişah Mısırın ulema ve ayanını çağırır, bunları da davet eder. Yemek çıkarırlar. Evvela ayan ve ulema oturu. Bu kaşıklarla yemek yiyemezler. kaşık agzlarına varmaz, kulaklarına gider. Unlar kalkar, kaygusuz ve dervişler oturur. kaşıkları yukarı başından tutub yemek

doldururlar. kaygusuz baba kaşığı karşısındaki yoldaşının agzına “balım dolusu (1)” deyüb sunuverir. Diğer dervişlerde öyle yaparlar. Padişah bunların ârif olduklarını anlar. Padişah bunlara birer gözlerinin neden kapalı oldugnu sorar. kaygusuz : “bizim adetimiz oldur ki hangi vilayete varır isek o vilayetin padişahına tabi’oluruz. Hangi agacin sayesinde durursak ona dua ederiz. Şimdi sizin hükmünüze geldik. Size tabiiz. Siz bu dünyaya bir göz ile bakınca bizim iki göz ile bakmamız reva degilidi. Anın için gözleimize benbe yapışdırdık. “ dedi. Padişah memnun olub:” Takdir böyledir. Siz gözlerinizden benbeyi kaldırın” der. Kaygusuz Baba dua eder. Padişahın da gözü açılır. Padişah tahtından inüb kaygusuzun elini öper ve “ ne dilersin ? ” der. kaygusuz bir şiir söyler.

Bu şiirle dünyada mevcut heman her şeyi isteyo , hatta kız bile isteyo ; fakat şiirin sonunda bunlar degil sâde paşdiahdan bir güler yüz istedigini bildiriyor. bu şiirin iki beyti şudur :

قویز دف چشته الی اقلیق رباب
خوب آالشون اوده لر ایکی قلی ساز ایله
بونجه سوزی سویلده بزه باقی قالور یوق
قیغوسزه نظر قیل کل بر کولر یوز ایله

kaygusuz saraydan çıkub Nil kenarında Eski Mısır denilen مصر القديمة ye e gelir. Padişah kaygusuzun oturduğu yere bir kasr yapdırır. bu kasrın adına قصر بو العين (2)

(1) Balım. Balı adındandır. Bektaşî babalarından bir kaç Balı vardır. Birincisi Hacı Bektaşdan sonra babadır. Hacıdan Hacım yapıldığı gibi Balıdan da Balım yapılmıştır. Adlarda bu bir türk usuludur. Balım dolusu ta’ biri Bektaşilerde elan vardır.

(2) Kahirede elân oralara kasr-al-’ayni de-ler. Mısırın tıbbiyye mektebi de ordadır, İşte bu hikaye oranın adının nerden geldiğini göstermekdedir.

koydular. burası bektaşî tekyesi olmuştur. Mevzuumuz olan manüskiriyi yazan zat da bu tekyede oturduğunu söyleyor. burasını uzun uzadıya tarif edüb pençerelerini bile sayıyor. bu tarife göre güzel bir yer, içinde kimetli eşya, etrafında geniş, ağacî ve çiçekli bahçeleri var. Yine bu manüskiriyi yazan zat: “yavuz Selim han kahirede bu kasırda oturmuştur. Oturdugu yerde bir seccade ile bir rahle ve mushaf var. Yanına da bayrak dikmişlerdir. Yavuz kendi ok kesesinden yedi ok çıkarub atmış. bu oklar kubbenin yukarısına saplanmışlar” deyor. Eser yazıldığı zaman öylece duruyormuş. Mihrabın önünde de müzeyyen bir kadirga başı varmış. Yine müellifin ifadesine göre kapıdan içeri girince iki tarafta birer ak mermerden direk varmış, üzerlerinde « جانی بك » yazılı imiş. Kapının üstünde de şu yazılı imiş:

« سبع وثمان مائه ربيع الآخر في يوم الاربعه كل يوم الف درهم
مصرف »

Kapının karşısında pençere önünde Ali Mest baba (1) gömülüdür. bu aziz sultan yavuz han ile beraber gelmiştir.

Yine müellif deyor ki Mısırdaki 32 sancak begi vardır. bu beglerden her biri bir gün padişahın yanına gelir.

bütün bu malumat tarih bakımından çok kimetlidir. Mesela Yavuz Selim hakkındaki malumat. Yavuzun kahireyi aldıkdansonra Ravda da ordu kurub oturduğu malumdur. Şimdi bu manüskri bize onun Ravdada kasr-ı Ayn bektaşî tekyesinde ikamet etdiğini öğretiyor.

(1) Bu zat bu tekyenin altıncı babasıdır. 909 dan 936 tarihine kadar babalık etmiştir. Tekyeyi benim ziyaretimde bu mezarı bulamadım,

kaygusuz bu kası da bir müddet oturduktan sonra dervişle ile hacce gitmişdir. Ravda-i-mutahhara yı ziyaret ettiği vakit söylediği şiir mündericdir. bu şiirin son beytinin ilk mısra'ına göre kaygusuz bu şiirine گوهر نامه adını vermişdir. Oradan Şama, oradan قطیفه denilen mahalle, oradan da kal'asına geldi. Halid ibn Valid ve baba عمرو orada yatarlar. Ordan Hamaya geldi, 'Asi suyu üzerine kondu. burada kalaya su çıkarır büyük bir su dolabı vardı. buna Muhammedî Dolab derlerdi. kaygusuz bu dolaba bir kasîde söylemişdi: ki adı قصیدهٔ دولاب dır; bu kasîde hakikatda kâfiyeleri ayrı-iki kasîdeden mürekkebdır; biri on, diğeri yirmi sekiz beytlidir. Vezni مفاعیلن مفاعیلن فعولن dır. Imâlesi pek çokdur birinci kasîde kaygusuzun dolaba hitâbı, ikincisi dolabın kaygusuza cevabıdır; bu mutasawifâna şiir bir ağacın devriyyet tarzı gibi sergüzeştî hayâtını tasvireder. Pek hakîmâne ve şâirâne olub içinde pek güzel parçalar vardır. Meselâ:

دلوب بوینمه دقدیلر کمندی
 سورو دیلر دولاندم هر سوقاغی
 نیجه مدت سوققلرده یوزیمه
 کلوب کچن بصارلردی آیاغی
 دمور میخار دوقیوب یوره کیمه
 قصادستی ایله چرخک چوماغی
 دولاب اولدم کیجه کوندز دونارم
 صو اوستنده دوتار اولدم اوتاغی
 ایکارم دون کون دوست دیوبن

کوزم یاشی صولر بوستان باغی
 الیلی غیبی بونده تکیه قیامز
 خفاک فضلی درر استحق طیاغی
 سوزکی قیفوسز عارفه سویله
 نه بلسون سگری طانه بوزاغی

bu sirinde hem kayğusuz, hem de asıl adı olan Gaybi vardır. الیلی Alaylıdır ki sûretinde Salçuklular pâdisahı Ala-ed-din in adını taşıyan bu şehre çok zaman Alay, Alaya ve nihayet Alanya demişlerdi; bu şiir bu iki imzâyı taşıması ve الایی kelimesinin mevcudiyeti cihetile manüsk-rimizin kayğusuzun menşei hakkındaki rivayetini teyid et-mekdedir; bu cihetle de mühimdir.

kayğusuz buradan Halebe, kilise, Ayntaba ve bagdada varıyor. Kûfeye gidiyor. Hazreti Ali nin şehidedildiği mesci-di ziyaret edüb Necefe, Kerbelâye geliyor. Necefde Hazreti Aliye bir medhiye yazıyor ki manüskırîde mevcuddur. Tek-rar Bağdada, oradan Samraye varıyor. Nihayet Nusaybin tarîkile Anadoluye geçüb Abdal Musanın yanına varıyor. Bu-ralarda da manüskırîde Kayğusuzun şiirleri var.

Abdal Musaya her yıl firengistandan bac ve harac ge-lirmiş. Bunu denizden Musanın çomağı getirirmiş. Vakti gelin-ce Musa çomağı denize atarmış; çomak Firengistana gider-miş; firenkler bacı çomaga bağlarlar, çomak döner, Musaya gelirmiş.

Bir gün Kaygusuz sakalı tıraş olarak bir câmi'a gider Vâ'iz unu öyle görünce sakalını tıraş edenler cennete girmez demiş. Kaygusuz ayaga kalkub bir nutuk söylemiş. Eserde mevcut olan bu şiirin adı منبرنامه قیفوسز dır. Zatan kaygusuzun bektaşılarda sakalı tıraşlı ve keza sakallı resimleri vardır.

Sonra کتاب دلکشا بابا قیغوسز سلطان adındaki şiir gelir. Burada şu kayd vardır:

بودرویش دخی حضرت محمد المصطفیٰ نك تاریخ هجرتندن ۸۰۰ ییلنده کلدی

Bundan sonraki sahifeler insan ve nefes hakkında tasavvufî ve dînî malumatı havidir ve bir takım şiirler ve nesirler vardır. Sonra کتاب مثنوی قیغوسز آبدال adlı bir mesnevi, کتاب بابا سلطان قیغوسز adlı bir terci-i-bend, sonra bir terkeb-i-bend, bir takım gazeller, sonra ترجیع بند قیغوسز بابا adlı bir şiir, tekrar gazeller, tekrar terci-i-bend adlı şiirler geliyor. Bu sonuncu terci-i-bend olmayub bir müsemmendir ki yanlış ad konmuşdur, yine gazeller ve nihayet tasavvufî ve ahlâkî bir hikaye olan bir nesir vardır.

İşte manüskiri budur, bu esere göre şöyle bir mutala'a yürütebiliriz:

kitabda hakikatlar dînî hırafata bürünmüş bir şekildedir; kitabın başındaki kayıddeki zat ilk kölemenlerin sonuncusu ve unvânı السلطان الملك الصالح حاجی olan ikinci Hacıdır. Hacı iki defa tahta çıkmıştır. Unu hal'eden atabeyi Barkükdur (1).

kitabın telifinden sonra yazıldığı âşıkâr olan bu kayd doğru ise bunlar zamanında Mısır'a gelmiştir. Bu iki pâdişah zamanı 738 h, 1381 m — 801 h, 1399 m dir. Fakat gelen kimdir? kaygusuzmu? manüskiinin müellifimi? Aşağıdaki kayde göre müellif Yavuzun kasrı ayında oturduğunu zikr

(1) Bizim türk Tarihi ne bakınız: IX, 265 ve 280-282.

etdiğinden bu kayd Kaygusuzun Misra geldigine aiddir. Fakat eser Kaygusuzdan itibaren üçüncü baba olan ve 855-769 arasında şeyhlik eden Meydancı Kasım Baba tarafından dergaha 857 h. de vakf edildiginden ve Yavuz zamanı ise 918-926 olduğundan mesele karışmaktadır. Yavuzdan sonra yazılan bir eser 857 de vakf edilemez. Kasrın kapısında 807 tarihi yazılıdır. Bu Kasrın inşa târihi olması lazımdır ki Kaygusuzun Mısırda ikameti zamanına tesaduf etmesi icab eder. Bu tarih Hacı ve Barkuk zamanlarından altı, yedi yıl kadar sonra ye düşer. Birde bir dervişin 800 h. de geldigine dair kayd var. Bu derviş kimdir? Bu inşa tarihine göre Kaygusuz olsa gerekdir ve Misra geldiği tarih olmalı. Abdul-Bâki begin verdiği malumata göre Istanbulda Nur-i-Osmaniye kütubhanesinde 4904 numerodaki câmi-ul-maanîde de Kaygusuz bahsinde “bu derviş dahi Muhammed Mustafanın 800 yılında geldi” kaydı vardır ki bizim manüskirideki kayde tevafuk etmektedir, hatta cümlede aynı gibi. Biri diğerinden almış olacak. Bu malumatdan kati bir şey çıkarmak mümkün değildir.

Birde şöyle mutalaa edelim: Kaygusuz Alaiye sancak beginin oğludur. Eski adı kaloboros olan bu şehri salçuklılardan birinci Ala-ed-din keykubad zabt edüb adına Alaiye koymuştur. Bu zat tahta 617 h. de geçmiştir. Bu mevsuk malumata göre Kaygusuzun zamanı bu tarihten yukarı geçemez. Görülüyorki Kaygusuz muhakkak suretde Teke begliği zamanında yaşamıştır. Salçukluların inkırazı üzerine Anadolu da bir çok Salçuklular beyleri devletler kurmuşlardır. Bunlardan biri de Teke beydir ki Antalya taraflarında müstakıl olmuştur. Bu suretle oralara Teke-ili ve bu devlete Teke begliği denmiştir. Salçukluların inkırazı takriben 701 dir. Demek ki Kaygusuzun zamanı bu tarihten bile yukarı çıkamaz. Osmanlılardan Yıldırım

Bayezid Teke beyliğini 790 da mahv etdi; fakat Aksak Timür 805 de bu beyliği yeniden ihya etdi. Nihayet 816 da Osmanlılar Teke devletini yeniden ve ebediyen mahvetdiler. Bu halde Kaygusuzun ilk zamanı 816 dan da aşağı inemez. Dimek Mısra gitmesi katî olarak 700 ile 816 tarihleri arasındadır.

Bu son had manüskiride geçen 800 ve 807 tarihlerine tevafuk etmektedir. Bu halde Kaygusuzun Mısra 800 tarihinde geldiğini kabul etmek lazım geliyor (1). 18 yaşında derviş olup kırk yıl Abdal Musanın yanında kalmış olmasına göre Mısra 58 yaşında gelmiştir. Buna göre de 742 h. de doğmuştur. Mısırdaki kalması ve sonra yaptığı seyahatlar o vakta göre ancak iki yılda bitebilir bir şey olduğundan bu manüskiri rivayetlerine göre onun 60 yaşına kadar yaşadığı malumdur.

Yeniçerilik Orhan han zamanında ve 740 sularında teşekkül etdiginden ve onlara Hacı Bektaş bektaşılığı verdiginden şubhesiz bu tarihten evvel bektaşılık vardı. Keza Kaygusuz Abdalın şeyhi Abdal Musa Hacı Bektaş ile amuca çocuklarıdır (2). Binaan aleyh Köprülü zade Fuad beyin: "O vakit bektaşılık mevcut olmadıgından

(1) Al-rişalet-il-Ahmediye fi Tarih etc... (Ahmed Sırrı Baba, 1934, Kahire) adlı eserinde Ahmed Sırrı Baba Kaygusuzun 791 de Mısra geldiğini, 796 de Hicaza gitdiğini, 799 de yine ikinci defa Mısra geldiğini ve kasrı Aynın 806 da yapıldığını, Kaygusuzun 848 de öldüğünü bildirmektedir. Ancak bu malumatı nerden aldığını eserinde göstermemiştir.

(2) Abdal Musanın babası Haydar Atadır. Hacı Bektaşın babası Kâzimiyye şeyhlerinden Es-Seyd İbrahim Sâni'dir. Haydar Ata ve İbrahim Sâni kardaşıdır. Hacı Bektaşın anası Nişapur âlimlerinden Şeyh Ahmed in kızı «Hâtem» dir. Ahmed Sırrı Babaya göre «Hacı Bektaş Horasanda Nişapurda 465 de doğmuştur. Hacı Bektaş Ahmed yesevinin halifelerinden Şeyh Lokmanın müridlerindendir. Ahmed Yesevi Hacı Bektaş Bedaşaşanda gaza ve cihada yolladı. Sonra yine onun emirle

Kaygusuz bektâşî değildir” fikri büyük bir bilgisizliktir. Kaygusuz bektâşîdir ve bektâşî ananeleri de bunu teyid etmektedir. Bursali Tahir de bektâşî olduğunu söylemiştir. Bektâşîlığı Mısra neşr eden de Kaygusuzdur.

700-800 arası Anadolunun meşhûr seyhlerinin kaynaşdığı bir devirdir. Kaygusuz Abdal da bunlardan biridir.

Baba-şairimizin adı gaybi dir. Babası Alaiye sancak begidir, Âlim, kahruman bir zattır. Kaygusuz adını ona şeyhi Abdal Musa vermiştir. Şiirlerinde ve bu manüskiride adı Kaygusuz, Kaygusuz Baba, Kaygusuz Abdal, Kaygusuz Sultan, Sultan Kaygusuz Abdal şekillerinde ve Gaybi suretinde geçmektedir.

Vazihan anlaşıyor ki Abdal Musa Kaygusuzu Mısra teşkilat yapmak ve tekye açmak için göndermiştir. Hicaz ve Irakda seyahet ise o vakit bektâşîlar için ragbetli bir işdi ve elan devam eden bir adettir. Demek o zaman bizim babalar şimdiki hiristian misyonerler gibi imişler. Kaygusuz bu vazifesinde tam bir suretde muvaffak olmuşdur.

Açdığı kasrı aynî tekyesini 1934 yılında gidüb gördüm. Manüskirinin zikr etdiği eşyadan eser yok. Bina harab. İnsan içine girmege korkuyor. Kubbede on onbeş çatlak var; bu çatlaklardan güneş giriyor; yakında yıkılacak dır; binayı adımladık, pençereleri saydık. manüskirideki tarife, ufak bir tehalüfle, tevafuk ediyor.

Ali Mubârak paşa bu tekye için şu malumatı verior:

Ruma gitdi. Necef, Mekke, Medine, kudus ve Haleb tarıkile «Suluca Hara Öyük» de yerleşüb irşada başladı. Orhan gâzi gendisini ziyaret etdi. Yeniçerilerin teşekkülünde dua etdi. 738 de, 93 yaşında öldü. «Bektâşîye» ölümüne tarihtir [A. Sirri Baba].

An'aneler mucibince bu zat de Hacı Bektaşın şeceresini Imam Ali ye götürüyor. Bu o vaktin medası olub her kes seyyid olmak isterdi ve dag taş seyyidlerle dolmuşdu. Şübhesiz yanlıştır.

Bu malumatda yanlışlar vardır. Netekim Hacı Bektaşın veladet tarihini de yanlış yazmıştır. Keza Ahmed Yesevi 562 h. (1166 m.) de öldüğünden Hacı Bektaşın unun emrile Ruma gitmesi mümkün olamaz.

« تكية القصر العيني : هي على شط فم الخليج عند منيل الروضة . فيها قبتان . مفروشتان بالرّخام الترابيع باحداهما سبيل منقوش على بعض رخامه صاحب الخيرات والحسنات حسين قبودان في ١٥ رمضان سنة سبع وتسعين ومائة والف والثانية معدة لعمل الذكر كل ليلة بعد العشاء وحضرة كل يوم جمعه وبها ضريح الشيخ العيني وبها مساكن العلوية ... ولها بستان ... ان هذه التكية كانت تعرف بتكية البكتاشية لانها كانت موقوفة على طائفة من الاعجام المعروفين بالبكتاشية وكانت قد تلاشى امرها وآلت الى الخراب ... الخ ... » (خطط توفيقية . على مبارك . الجزء السادس . ص — ٥٦) .

Demek bu tekve daha Ali Mubarak zamanında haraba yüz tutmuş imiş.

yine anlaşılıyor ki Kaygusuz Alaiyeden gemi ile Dimyata çıkmıştır. Oradan Nil kayıkları ile bulak iskelesine inüb Kahireye varmıştır; bugün Iskenderiyede Alaiyyeli epeyce Türk vardır; bunlar oradan Mısra kereste götürüb satarlar; zengindirler. Demek Alaiye ile Iskenderiye münasebeti tarihî ve eskidir. Kaygusuzun bu seyaheti dînî, siyasî, hatta hem de belki iktisadîdir; bu iki şehir arasında iktisadî eski ve daimî bir münasebet vardır; bu da coğrafî vaz'iyetden ve mısırdaki orman olmamasından, Alaiyede ormanlar bulunmasından pek âla anlaşılır.

Mısırdaki yapılarına göre kaygusuz ince bir siyasîdir. bu kasri aynî tekyesinde yazılmış olan eserin dili adeta son iki üç asırlık garbî türkesidir. Fakat içinde Osmanlı devrinin ilk ve Salçukluların son zamanlarına âid bir takım eski türkçe lugatlar vardır. Zann etmek lazımdır ki eser yazıldıktan sonra kopya edilmiş ve tedkik ettiği

miz nusha bir kopyadan kopya edilmiştir. Galiba kopyalar esnasında dil şivece tadilata uğramıştır. Netekim yavuz bahsinin de kopya edilirken sokulmuş olması mümkündür. çünkü asıl eser 857 de vakf edilmiştir.

kaygusuzun mezarını bir kaç defa ziyaret etdim; bu mezar Al-Mokattam dagında büyük magaranın dibindedir. Etrafında bir demir parmaklık vardır. Üstünde hiç bir yazı olmadığını dervişler söyledi; ben de görebildigim kadar bakdım, bir yazı göremedim. Fakat sandukada ayetler yazılmıştır. Sultan Hüseyin Kâmil umumî harb içinde buraya epeyce para sarf edüb süslemiştir. Sonra oğlu prens Yusuf Kâmil de îmar etmiştir. Su getirilmiş, bahçeler yapılmıştır. Binalar, matbah vardır. Bunların üzerlerinde türkce üç dört kitâbe varsada yeni ve ehemmiyetsiz şeylerdir. Dervişler burada çiçekler yetiştirirler, üzüm dikmişlerdir. üzümleri meşhurdur.

Kahirede halk Kaygusuza سيدنا عبد الله المغاوري derler. Ve hastalıkları şifa bulmak için ziyarete gelirler. Arab kitapları da unu bu adla zikr ederler. Galiba Arablar bizim “abdal” ı Abd-allah yapmışlardır. çünkü unlar عبدالله ı bizim gibi Abd-ullah okumayub Abd-allah okurlar ki “lah” gidine Abdal olur. Magâvarî magaraya mensub demektir. Bursalı Tahir bey bu kelimeyi yanlış yazmıştır.

Bu mezarın Kaygusuzın mezarı olduğu şüphelidir. Çünkü manüskirimize göre Kaygusuz Mısra gelmiş isede yine Alaiyeye dönmüştür. Bir daha Mısra geldigine dair malumat yoktur. Ancak Ahmed Sırrı Baba Kaygusuzun ikinci defa olarak 799 da yine Mısra geldigini söylüyor. Bunda, hiç olmazsa, tarihinde, yanlışlık vardır. Lakin ananaya ve eskiden beri gelen rivayete göre bunu Kaygusuzun mezarı olarak kabul etmek zaruridir.

Mukattam dagındaki magara Kaygusuz zamanında جلالی درکاهی idi. Kaygusuz buraya kendi vasiyeti ile gömülmüştür. Ondan sonraki babalar da, bir iki istisna ile, bu magaraya gömülmüştür.

Kasri ayn da Kaygusuzdan sonraki baba Kasabalı Kerem Mustafa Baba dır ki 848 den 855 tarihine kadar şeyhlik etmiştir. Bu tekyede 36 baba gelüb geçmiş dir. Vâli birinci Abbas bektaşileri kasri ayndan çıkarub orasını kâdirî tekyesi yapmıştır. Bu vak'a Kurbanci Ismail Baba zamanında olmuştur (1239-1268 h.). Bunun üzerine bu baba dervişlerle Ismail Sır ı paşanın konasına müsafer olmuş, tekyenin kütüphanesi de bu konaga nakl edilmiştir. Bir müddet sonra hidiv Ismail paşa bektaşilere bu magarayı vermiştir.

Bir asır eveline gelinceye kadar babalar anadolulu türklerdir. Sonra Arnavudların eline geçmiştir. Bu gün bu tekyede on beş kadar derviş, Lutfi Baba adında bir şeyh vardır. İhtiar olan bu babanın velî-ahdi aşçı Ahmed Sır ı Babadır. İkisi de arnavuddur. İçlerinde iki tük derviş varsada aşağı rütbelerdendirler.

Bu tekyede daha epeyce kitab vardır. Tedkik ettiğimiz manüskirinin adı ولایت نامه dir.

Kaygusuzun birde meşhur olan ve bir kaç defa tab' edilmiş olan بدلائمه si vardır.

*
* *

Aşagidaki eserlerde bu tekye ve Kaygusuz hakkında şu malumatı buldum: بکتاشی شاعر لری. سعدالدین نزهت. استانبول، ۱۹۳۰. “Kaygusuzun müretteb yazma divanı ve bazı eserleri Ankara Maarif kütüphanesindedir”. İşitdigime göre bu kütüphanede 800 h. tarihlerinde yazılmış ve kaştamonu

beyi İsfendiyara verilmiş Kaygusuzun eseri olan bir manuskiri vardır. Sâ'ded-din Nüzhet beyin bahs ettiği eser bu olsa gerekdir.

H. Nihal beyin bana verdiği malumata göre Abd-ül-bâkî bey İstanbulda Top-Kapu da takyeciler bektaşi tekyesinde Kaygusuzun büyük bir külliyyatını görmüştür. Tekyeler kapandıktan sonra bu eserin ne olduğu malum değildir. Yine bu zat: اسرار عارفین منظره قیغوسز adlı iki formalık bir eserinin mevcut olduğunu ve mündericatca budalana-meye begzedigini bildirmektedir.

Egypt. London (1), 1891, birinci kısım, s. 203-204: "Cebel-i-Mukattam da Abd-allah el-Magâverî nin mezarı var. Bunun original adı Kaygusuzdur. Adalyalıdır. Misıra bektaşılığı neşr için gönderilmiştir".

Le Caire et ses environs (1). H. de Vaujany. Paris, 1883, s. 284:

Şeyh-ul-Magâverî

"Kal'a'nın arkasında Cebel-Mokattamın taşlarına oyulmuş magaranın dibinde Baba Kaygusuz adında bir Şahsiyet yatmaktadır. Bu zat bektaşılık türk tarikatında mümtaz bir şairdir ki kudsiyetinden ziyade yazıları ile tanınmaktadır. Arablar ona Şeyh-ul-Magâverî demişlerdir. Bu mezarı ziyaret için cebhane deposundan bir kaç merdiven ile bir düzlüğe çıkılır. Ordan da bir kaç ayak merdiven ile Anavud dervişler tarafından muhafaza edilen tekyeye çıkılır. Bu dervişler pek münzevî bir hayat yaşarlar. Bunlar Kaygusuza derin bir hurmet beslerler. Ufak bir bahçeyi, fresk tarzında boyanmış iki arslanla süslü bir mahallî geçince bir kaya delinerek yapılmış bir mağ-

(1) Bu iki eseri M. E. Combe - in himmetile gördüm.

ranın öğüne gelinir. Bunun üstünde taşa yazılmış bir yazı vardır. Magaranın eni takriben 25, derinliği 75 metredir. Sağdaki zaviyede bir kıbla taslağı (galiba mihrab demek istiyor. Şimdi orada bir büyük oda halinde bir mescid vardır. R. N.), solda ve dibde dervişlerin mezarları vardır. Ortadaki uzun yolun sonunda tahta parmaklık ile kapanmış yerde yedi asırdır Kaygusuz yatmaktadır.

“Tekye eskiden kerpiç ile yapılmışdı. 1772 de yeniden yapılmıştır. Dervişler ak yünden hususi bir elbise giyerler. külahları da aynı kumaşdandır. Bu külah ustuvanî olup emles veya kavun dilimi tarzındadır. Seyyahlar buraya az gelir. Dervişler sorulan şeylere hevesle cevap veriyorlar. Hatta kahve ve sigara ikram ve pek nazikane muamele ederler ki böyle bir terbiye ve nezakete buralarda az rast gelinir.

“Bu magaranın üstünde bir küçük câmi harabesi vardır ki buna umumiyetle «شيخ جيوشي» (غيوشي) derler. Bu ad câmiin bulunduğu mahallin adından alınmıştır. Burayı az kimse ziyaret etmiştir. Fakat mevku mühimdir; buradan Fayyuma, Manufaya, Nilin Kanatırat-ul-Hayriyyasına kadar bütün ova görünür”.

خطط الجديدة التوفيقية. على مبارك باشا. الجزء السادس. ص — ٥٧:

« تكية المغاوري : — هي باعلى المقطم مساكنها تقرر في الحجر وبها

جملة من دراويش العجم يشاع عنهم انهم يشربون الخمر ويعمل بها موسم يوم العشوراء فيجتمعون ويذكرون ويصيحون ويصرخون وتذبح لهم الذبائح فيأكلون ويفترقون على من حضر عندهم من الفقراء ولها مرتب بالروز ناجحة »

خطط الجديدة التوفيقية. على مبارك باشا. جزء السابع. ص — ٧٠:

(اسكندرية شهرى بحثنده):

«مسجد سيدى عبدالله المغاورى . به ضريحه وهو مسجد قديم وقد
جدده المرحوم الحاج طاهر القردلى «١» ووسعه وجعل مثذنة ... وكل سنة
يعمل فيه ليلة في شهر رمضان لسيدى عبدالله المغاوري وهو مقام الشعائر من
طرف الوقف .»

Bu malumat beni şaşırttı. Acaba Kaygusuz Iskenderiyedemi gömülüdür? Yoksa Iskenderiyede bu câmide de oturmuş da bu mescid onun namına yad ediliyor? Yahud iki danemi Abd-al-lah el-magâverî var? Bu meçhulları hal etmek için bu mescide gitdim. Ufak bir bina. İçindeki darîhaya ضريحه yani türbeye girdim. Orada dört mezar var; biri Hacı Tahirin, diğeri Seyyidî Abd-allah el-magâverînin. Magâverînin denen sandukanın örtülerini açdım. Altında iki mezar olduğunu gördüm; başlarında dînî yazıları hâvi birer taş dikili isede ne ad ve nede tarih yokdur. Ahali buna Abd-allh el-magrabî deyorlar (!). Bazı arabca kitablarda ilk kölemenlerden Melik-uz-zâhir Begbars bahsinde bir Abd-allah el-magâverîden ve aynı zamanda مغاربة yâni magriblilar (faslılar) dan bahs geçmektedir. Beybars 676 h. de öldüğünden Kaygusuzdan çok evveldir. Bu halde bu Magâverî ayrı biri olsa gerekdir.

Kahirede yaşamış ve Kaygusuz ile muasır olan Ahmed al-Kalkaşandînin صبح الاعشى sında Kaygusuz hakkında malumat aradımsada bulamadım.

*
* *

Bütün bu malumatdan sonra Kaygusuz hakkındaki malumatımızı şu suretle hulasa edebiliriz:

(1) giridlidir. Çünkü mezarındaki türkce Kitâbede Kandiyeli olduğunu gördüm; bunsuz bu kelimenin ne olduğunu bilmek mümkün degildi.

Asıl adı Gaybi beydir. Teke beyliğinin Alaiye sancağının beyinin oğludur. Elmalu da büyük bir şöhret ve nüfuz sahibi, tekye ve bir çok dervişleri olan Abdal Musaya derviş olmuştur. On sekiz yaşında derviş oldu. Abdal Musa ona kaygusuz adını verdi. Tekyede Abdal Musanın yanında kırk Yıl kalub babalık rütbesine vardı.

Abdal Musa Kaygusuzu kırk dervişle beraber Mısır bektaşılığı neşr için gönderdi. 800 h. de gemi ile Dimyata inüb Nil tarikîle bulaka inerek Kahireye gelmiş, 807 h. de روضة مصر القديمة de yani Kâhirede (شيمديكى قصر العيني) قصر عين da Kasr-i-ayn bektaşi tekyesini inşa ettirmişdir. Vazifesinde temamilе muvaffak olmuştur.

Kaygusuz Mısırdan Mekkeye, Şama, Hamaya, Halebe, kilise, bagdada, kûfeye, Necefe, kerbelaya, o adan tekrar bagdada, Samraya gidiyor. Nihayet Nuseybin tarikîle anadoluya geçüb Abdal Musanın yanına variyo. Sonra tekrar Mısır dönüyor ve orada ölüyor.

kaygusuz 742 de doğmuştur. 58 yaşında Mısır gelmiştir. 848 de ölmüştür. Yâni 106 yıl yaşamıştır. Vasiyeti üz e Gebel-i-Mukattam da büyük magaranın en son dibine gömülmüştür. Sultan Hüseyin Kâmil mezarın etrafına güzel bir demir kafes koydurmuştur.

kaygusuz âlim ve kahrumandır. Ateşli ve heyecanlı, orijinal bir şairdir. Dirayetli bir missiyoner ve teşkilatçı, ince bir diplomatdır. Bektaşidir. kâh şen, kâh müstehzi, kâh feylesof, tarikatına çok bağlı biridir.

Mısırlılar ona سيدنا عبد الله الغاوري derler. Mezarı ziyaretgahdır. Halk adak için, hastalıklarının şifası için tekyeye gelirler.